

ROCZNIK TOMISTYCZNY
8 (2019)

ROCZNIK TOMISTYCZNY
8 (2019)

ΘΩΜΙΣΜΟΣ ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
ANNARIUS THOMISTICUS
THOMISTIC YEARBOOK
THOMISTISCHES JAHRBUCH
ANNUAIRE THOMISTIQUE
ANNUARIO TOMISTICO
TOMISTICKÁ ROČENKA

ROCZNIK TOMISTYCZNY
8 (2019)

Naukowe Towarzystwo Tomistyczne
WARSZAWA

KOMITET REDAKCYJNY / EDITORIAL BOARD:

Michał Zembrzuski (sekretarz / secretary), Magdalena Płotka (zastępca redaktora naczelnego / deputy editor), Dawid Lipski, Natalia Herold (internet), Izabella Andrzejuk, Artur Andrzejuk (redaktor naczelny / editor-in-chief)

RADA NAUKOWA / SCIENTIFIC COUNCIL:

Adam Wielomski, Stanisław Wielgus, Antoni B. Stępień, Sławomir Sobczak, Arkady Rzegocki, Andrzej Maryniarczyk, Marcin Karas, Krzysztof Kalka, Mieczysław Gogacz, Pavol Dancák, Paul J. Cornish, Mehmet Zeki Aydin, Artur Andrzejuk, Anton Adam.

RECENZENCI / REVIEWERS

Antoni B. Stępień, Karolina Ćwik, Paul J. Cornish, Tomasz Pawlikowski, Marie-Dominique Goutierre, Piotr Mazur, Grzegorz Hołub, Andrzej Jonkisz, Marek Prokop, Mikołaj Krasnodębski, Piotr Roszak, Henryk Anzulewicz, Piotr Jaroszyński, Imelda Chłodna-Błach

REDAKCJA JĘZYKOWA / LANGUAGE EDITORS

Elżbieta Pachciarek (j. polski), Bernice McManus-Falkowska, Ewa A. Pichola, Magdalena Płotka (j. angielski), Christel Martin, Iwona Bartnicka (j. francuski), Adam M. Filipowicz, Michał Zembrzuski (greka, łacina)

PROJEKT OKŁADKI

Mieczysław Knut

OPRACOWANIE GRAFICZNE, SKŁAD I ŁAMANIE

Maciej Głowacki

© Artur Andrzejuk / Naukowe Towarzystwo Tomistyczne (wydawca / editor)

Warszawa 2019

ISSN 2300-1976

Rocznik Tomistyczny ukazuje się dzięki pomocy Jacka Sińskiego

Redakcja Rocznika Tomistycznego

ul. Klonowa 2/2

05-806 Komorów POLSKA

www.roczniktomistyczny.pl

e-mail: redakcja@roczniktomistyczny.pl

Druk i dystrybucja:

WYDAWNICTWO von borowiecky

05-250 Radzymin

ul. Korczaka 9E

tel./fax (0 22) 631 43 93,

tel. 0 501 102 977

www.vb.com.pl e-mail: ksiegaria@vb.com.pl

WYDAWNICTWO
von borowiecky

Spis treści

Od Redakcji.....	11
Richard Fafara Ideologia i filozofia arystotelesowska.....	13
Mieczysław Gogacz La vérité, fondement de l'éthique.....	23
Peter A. Redpath Why Western Catholic Higher Education Needs to Recover Its Soul.....	31
Dawid Lipski Nauczanie etyki w szkołach podstawowych – kilka uwag.....	37

Rozprawy i artykuły

Marek P. Prokop Wpływ filozofii Awicenny na metafizykę Tomasza z Akwinu. Przegląd źródeł i opracowań.....	47
Magdalena Płotka Hylemorficzna jedność radości: ujęcie Awicenny i św. Tomasza z Akwinu.....	61
Andrzej T. Kubanowski The Elements of Thomas Aquinas' Theology of the Church in his <i>Commentary on Letter to Ephesians</i>	73
Marian Kowalski Die Architektur der Summa theologiae des Thomas von Aquin.....	87
Marcin Trepczyński The Aquinas's paths of thinking about predestination in the <i>Summa Theologiae</i>	103
Michał Zembrzowski Poznanie Adama i wiedza Chrystusa a intelekt możliwościowy i czynny. Ujęcie Tomasza z Akwinu.....	123
Marcin Sieńkowski Koncepcja intelektu a rozumienie wiary. Zestawienie poglądów Tomasza z Akwinu, Immanuela Kanta i Augusta Comte'a.....	139
Artur Andrzejuk Antropologiczne podstawy etyki.....	157
Tomasz Ćwiertniak Tomizm egzystencjalny Mieczysława A. Krąpca a tomizm konsekwentny Mieczysława Gogacza. Ku analizie porównawczej.....	173
Marian Kryk Ojciec Jacek Woroniecki: Filozoficzne źródła i konsekwencje Rewolucji Francuskiej.....	197
Marcin Karas Filozofia tomistyczna w środowiskach integrizmu katolickiego w Polsce.....	215

Izabella Andrzejuk	
Patriotyzm w etyce tomistycznej	229
Marcin Worek	
Wyznaczniki realizmu filozoficznego w rozumieniu M.A. Krąpca i É. Gilsona	241
Kacper K. Sakowicz	
Spór o koncepcję życia. Polemika Mieczysława A. Krąpca z Kazimierzem Kłósakiem	257
Ewa Agnieszka Pichola	
Dietrich von Hildebrand's Correction of the Teaching on the End of Catholic Marriage	275

Edycje i tłumaczenia

Marek Prokop	
Al-Kindi, <i>Pismo o intelekcie</i>. Wprowadzenie do przekładu z języka arabskiego	297
Michał Zembrzusi	
Al-Kindi, <i>O intelekcie</i>. Wprowadzenie do przekładu z języka łacińskiego	301
Al-Kindi	
<i>Risala fīl-'Aql</i>	308
Al-Kindi	
<i>Pismo o intelekcie</i> (tłum. Marek P. Prokop)	308
Al-Kindi	
<i>De intellectu (et intellecto)</i> (tłum na łac. Dominik Gundissalvi?)	309
Al-Kindi	
<i>O intelekcie (i tym, co poznane intelektualnie)</i> (tłum. Michał Zembrzusi)	309

Sprawozdania i recenzje

Natalia Herold	
Działalność Naukowego Towarzystwa Tomistycznego w roku akademickim 2018-2019	323
Izabella Andrzejuk	
Konferencja „Tomizm konsekwentny” z okazji 92. urodzin prof. Mieczysława Gogacza 17 listopada 2018	339
Krzysztof Kalka	
Recenzja: Urszula Wolska, <i>Człowiek rzecz czy osoba?</i> Wydawnictwo von borowiecky, Radzymin 2017, stron 331	343
Maciej Nowak	
Recenzja: Paweł Rojek, <i>Tropy i uniwersalia. Badania ontologiczne</i>, Wydawnictwo Naukowe Semper Warszawa 2019, stron 296	347

Stanisław Janeczek Mieczysław Gogacz – filozof klasyczny. Recenzja: A. Andrzejuk, D. Lipski, M. Płotka, M. Zembrzuski, <i>Mieczysław Gogacz</i> , red. A. Andrzejuk, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie 2019, stron 236; toż w wersji angielskiej, tamże, stron 245	353
Jerzy Tupikowski Recenzja: M.T. Handzel, <i>Teoria poznania samego siebie Hryhorija Sawycza Skoworody</i> , Głogów-Kraków: Theos – Logos 2019, stron 200	361
Nota o autorach.....	365

Table of Contents

Editorial.....	11
Richard Fafara Ideology and Aristotelian philosophy.....	13
Mieczysław Gogacz The truth as a basis for ethics.....	23
Peter A. Redpath Why Western Catholic Higher Education Needs to Recover Its Soul.....	31
Dawid Lipski Teaching of ethics in primary schools – a few remarks.....	37

Dissertations and Articles

Marek P. Prokop Influence of Avicenna's philosophy on the metaphysics of Thomas Aquinas. Review of sources and studies.....	47
Magdalena Płotka Hylomorphic unity of joy: Avicenna's and Thomas Aquinas's accounts.....	61
Andrzej T. Kubanowski The Elements of Thomas Aquinas' Theology of the Church in his <i>Commentary on Letter to Ephesians</i>	73
Marian Kowalski The Architecture of Thomas Aquinas's <i>Summa theologiae</i>	87
Marcin Trepczyński The Aquinas's paths of thinking about predestination in the <i>Summa Theologiae</i>	103
Michał Zembrzuski The Cognition of Adam and Knowledge of Christ in the Context of Potential and Agent Intellect.....	123
Marcin Sieńkowski The conception of the intellect and the understanding of faith. A juxtaposition of the views of Thomas Aquinas, Immanuel Kant and Auguste Comte.....	139
Artur Andrzejuk Anthropological foundations of ethics.....	157
Tomasz Ćwiertniak The Existential Thomism of Mieczysław A. Krąpiec and Consequential Thomism of Mieczysław Gogacz. Perspectives for Comparative Analysis.....	173
Marian Kryk Father Jacek Woroniecki: Philosophical sources and consequences of the French Revolution.....	197
Marcin Karas Thomism in Polish Roman Catholic Integristic movement today.....	215

Izabella Andrzejuk Patriotism in thomistic ethics	229
Marcin Worek Determinants of philosophical realism according to Étienne Gilson and Mieczysław Albert Krąpiec	241
Kacper K. Sakowicz A dispute about the concept of life. Discussion of Mieczysław A. Krąpiec with Kazimierz Kłósak	257
Ewa Agnieszka Pichola Dietrich von Hildebrand's Correction of the Teaching on the End of Catholic Marriage	275

Editions and Translations

Marek Prokop Al-Kindi, <i>On intellect. Introduction to the Arabic translation</i>	297
Michał Zembrzuski Al-Kindi, <i>On intellect. Introduction to the Latin translation</i>	301
Al-Kindi <i>Risala fīl-'Aql</i>	308
Al-Kindi <i>On intellect</i> (trans. Marek P. Prokop).....	308
Al-Kindi <i>De intellectu (et intellectu)</i> (trans. from Latin by Dominic Gundissalvi?)	309
Al-Kindi <i>On intellect (and what is intellectually cognized)</i> (trans. Michał Zembrzuski).....	309

Reports and Reviews

Natalia Herold Activities of the Scientific Thomistic Society in the academic year 2018-2019	323
Izabella Andrzejuk „Consequential Tomism” conference on the occasion of the 92nd birthday of prof. Mieczysław Gogacz November 17, 2018	339
Krzysztof Kalka Rev.: Urszula Wolska, <i>Człowiek rzecz czy osoba?</i> Wydawnictwo von borowiecky, Radzymin 2017, pages 331	343
Maciej Nowak Rev.: Paweł Rojek, <i>Tropy i uniwersalia. Badania ontologiczne</i> , Wydawnictwo Naukowe Semper Warszawa 2019, pages 296	347

Stanisław Janeczek	
Mieczysław Gogacz – filozof klasyczny. Review: A. Andrzejuk, D. Lipski, M. Płotka, M. Zembrzuski, <i>Mieczysław Gogacz</i> , ed. A. Andrzejuk, Cracow: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum in Cracow 2019, pages 236; English version, <i>ibidem</i> , pages 245	353
Jerzy Tupikowski	
Review: M.T. Handzel, <i>Teoria poznania samego siebie Hryhorija Sawycza Skowrody</i> , Głogów-Cracow: Theos – Logos 2019, pages 200	361
Note about authors	421

Nauczanie etyki w szkołach podstawowych – kilka uwag

Słowa kluczowe: etyka, religia, edukacja, nauczanie

W latach 90-tych ubiegłego wieku wprowadzano do szkół możliwość wyboru między zajęciami z religii i etyki. Lekcje etyki – podobnie jak lekcje religii – mając charakter przedmiotu nieobowiązkowego, miały stać się pewną alternatywą

dla osób niechcących uczęszczać na zajęcia z religii. Wydaje się, że sam przedmiot, jego nauczanie, postawa nauczycieli, rodziców jak i samych uczniów względem niego, przebyły długą drogę od tamtego czasu¹.

Etyka i religia

W wielu już opracowaniach, komentarzach i analizach pojawiały się głosy, które od samego początku starały się prostować błędne przekonanie – pokutujące w polskim społeczeństwie – odnośnie do przedmiotu szkolnego, jakim jest etyka. Utarło się, że na zajęcia z religii uczęszczają wyłącznie katolicy, a na zajęcia z etyki niewierzący, ewentualnie

uczniowie innych wyznań. Miały być to zbiory rozłączne. Etyka miała być alternatywą i wykluczać (pomijając) treści realizowane na zajęciach z religii. Radykalne przeciwstawienie sobie tych dwóch przedmiotów prowadziło (i nadal często prowadzi) do wielu nieporozumień. Celem artykułu nie jest wprawdzie omawianie owych nieporozumień, jednakże

---

Dr Dawid Lipski, Wyższa Szkoła Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie.

¹ Tekst powstał na potrzeby spotkań konsultacyjnych w ramach sekcji *Edukacja – Młode pokolenie – Sport* przy Narodowej Radzie Rozwoju.

należy podkreślić, że oba wspomniane przedmioty – w pewien sposób i pod pewnymi zastrzeżeniami – mogą być komplementarne. Są to oczywiście odrębne przedmioty, jak odrębne są filozofia i teologia. Nie muszą się jednak wykluczać, bo różni je jedynie przedmiot badań i metoda. Jak pisze Mieczysław Gogacz, religia i etyka nie wykluczają się, wyklucza się religia i ateizm. Etyka bowiem nie jest ani religijna, ani laicka. Jest jedynie prawdziwa lub fałszywa. Zależy to od tego, na jakiej koncepcji człowieka jest oparta². Innym błędem jest też sprowadzenie etyki i religii wyłącznie do teorii moralności: religijnej i świeckiej:

„Religia nie jest teorią moralności, lecz akceptowaniem Boga i jedynie wymaga zachowań moralnych. Moralność jako postępowanie chroniące dobro osób określa etyka. Religia więc i etyka wzajemnie się wspomagają, a nie wykluczają. Każdy bowiem człowiek powinien postępować moralnie. Dodatkowo może motywować swoje moralne postępowanie akceptacją Boga. Gdy ponadto do wskazań etyki doda wskazania religii sytuuje się w teologii moralnej. Sama religia jako przedmiot nauczania w szkole nie jest wyłącznie teologią moralną i kształtowaniem religijnego stylu życia. Moralność religijna powstaje dopiero wtedy, gdy wskazania etyki wzbogaci się zaleceniami religii. [...] Wiem, że błędne uznanie religii za teorię moralności wyzwoliło niepotrzebny konflikt między religią i etyką. Skłoniło to wierzących do manifestowania swej wiary poprzez wybór religii. Manifestowanie niewiary związane z wyborem etyki. Szkoda, że to nieporozumienie dotknęło Polskę”³.

Osobną kwestią są również pewne ewidentne historyczne zależności. Nie byłoby w tym kształcie, jaki znamy, teologii chrześcijańskiej, gdyby nie Augustyn i Tomasz z Akwinu, a przed nimi Platon i Arystoteles. Nie byłoby takiej filozofii starożytnej i średniowiecznej, gdyby nie wymienieni wcześniej dwaj greccy filozofowie. Te sprawy są oczywiście dla wszystkich, którzy otrzymali solidne wykształcenie filozoficzne czy właśnie – teologiczne. Choć niewątpliwie pozostają i będą pozostawać w pewnym „napięciu intelektualnym”, jak od samego początku pozostaje rozum i wiara, czy religia i nauka. Gdy jednak oba przedmioty potraktuje się z perspektywy „ładunku wiedzy” czy „zestawu narzędzi”, mogą być niezwykle cenne w zrozumieniu i przyswojeniu przez uczniów naszej kultury, historii czy uniwersum wartości.

Dlatego tak cenne jest, gdy uczniowie i ich rodzice decydują się posyłać swoje dzieci jednocześnie na zajęcia z religii i etyki. W polskim systemie prawnym istnieją cztery możliwości w tej kwestii: uczęszczanie wyłącznie na zajęcia z etyki; uczęszczanie wyłącznie na zajęcia z religii; wybór obu przedmiotów (tu szkołom na drodze mogą stać problemy organizacyjne wynikające z siatki godzin i „zablokowania zajęć” z planem lekcji danej klasy); nieuczęszczanie na żaden z wymienionych przedmiotów. Rodzic lub pełnoletni uczeń co roku składa deklarację uczestnictwa w danym przedmiocie. Wówczas ocena z tego przedmiotu wchodzi do obliczenia średniej

² M. Gogacz, *Wprowadzenie do etyki chronienia osób*, Warszawa 1998, s. 52-53.

³ Tamże, s. 51; 53.

końcoworocznej i jest umieszczana na świadectwie⁴. Niekłasyfikacja z któregoś z tych przedmiotów nie wpływa na promocję do następnej klasy.

Etyka i religia jako przedmioty obowiązkowe

Wydaje się, że czasy, gdy trudno było o nauczycieli z odpowiednim przygotowaniem pedagogicznym i dydaktycznym oraz nikłe zainteresowanie uczniów i ich rodziców organizacją zajęć z etyki na terenie szkoły, już powoli mijają. Zdaje się, że pozycja zajęć z etyki – z różnych względów – się umacnia. Na tak zwanym rynku jest już wiele osób z wykształceniem odpowiednim do prowadzenia tych zajęć na każdym poziomie edukacji. Wydaje się to jak najbardziej wskazane, żeby przy okazji wielowymiarowej reformy edukacji, jaką przeprowadza się obecnie w Polsce, zastanowić się nad wprowadzeniem obowiązku uczęszczania na lekcje religii lub etyki, utrzymując przy tym możliwość uczęszczania na oba przedmioty, gdy pozwalają na to warunki organizacyjne w danej szkole⁵. Po pierwsze, takie rozwiązanie potrzebne jest ze względu na troskę o moralny rozwój młodego człowieka. Uczeń

w trakcie nauki styka się z różnymi zagadnieniami bądź to natury etycznej, bądź teologicznej, które często nie są rozwijane za sprawą ograniczeń czasowych. Tak może działać się na przykład na lekcjach języka polskiego czy historii. Wydaje się więc niezbędne, by miał on okazję pogłębić refleksję na te tematy. Chodzi tu przede wszystkim o uczniów szkół podstawowych. Co więcej, brak takiej obligatoryjności prowadzi niejednokrotnie do trudności szkół w organizacji odpowiedniej liczby zajęć z etyki, a w przyszłości może i religii. Albowiem uczniowie i ich rodzice w dowolny sposób mogą się zapisywać lub rezygnować z zajęć etyki i religii.

Przy obecnej już dość dużej liczbie godzin etyki realizowanej w jednostkach edukacyjnych w Polsce nie wydaje się, aby proponowana zmiana wiązała się ze znaczącym obciążeniem dla budżetów samorządów.

⁴ „Na świadectwie szkolnym promocyjnym i na świadectwie ukończenia szkoły, w miejscu przeznaczonym na wpisanie ocen klasyfikacyjnych z religii/etyki, wpisuje się: 1) poziomą kreskę, jeżeli uczeń nie uczęszczał na żadne z tych zajęć; 2) ocenę z religii albo etyki, jeżeli uczeń uczęszczał na jedno z tych zajęć, bez wskazywania, z jakich zajęć jest to ocena; 3) ocenę z religii i ocenę z etyki, jeżeli uczeń uczęszczał zarówno na zajęcia z religii, jak i zajęcia z etyki”. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 czerwca 2016 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie świadectw, dyplomów państwowych i innych druków szkolnych (Dziennik Ustaw poz. 787).

⁵ Obowiązek ten również realizowałby się rzecz jasna przez uczestnictwo ucznia w zajęciach, kursach czy spotkaniach organizowanych w ramach wspólnot wyznaniowych.

Podręczniki

Gdy omawiamy kwestie nauczania etyki w szkołach podstawowych, należy podkreślić, że do obecnego czasu przedmiot ten nie doczekał się żadnego podręcznika przeznaczonego dla uczniów na tym poziomie edukacji. Na rynku dostępny jest jeden zwarty podręcznik przeznaczony do dydaktyki w klasach I-III, ale jako pomoc dla nauczyciela⁶.

Warto, aby Ministerstwo Edukacji Narodowej wzmogło wysiłki w pozyskaniu takich podręczników. To nie jest tylko kwestia pomocy dydaktycznej dla tego skądinąd niełatwego przedmiotu, ale też jasność dla rodziców i samych uczniów, jaki jest faktyczny zakres przetwarzanych na lekcjach treści. Innymi słowy, z jaką tematyką jest związana etyka jako przedmiot szkolny. Ogłoszenie

atrakcyjnego konkursu dla metodyków nauczania etyki i filozofii na stworzenie takich podręczników wydaje się potrzebą jak najbardziej nagłą. Ważną kwestią byłaby również partycypacja w kosztach jego wydania. Wydaje się bowiem, że wydawnictwa nie są zainteresowane publikacją i dystrybucją podręczników do etyki ze względu na prognozowane niskie zyski z ich sprzedaży.

Podręcznik w szkole podstawowej w dużej mierze powinien być doбором odpowiednich opowiadań, bajek, mitów czy parabol. Takich samodzielnych zbiorów możemy już na polskim rynku odnaleźć wiele. Brak jednakże dobranych do nich właściwych ćwiczeń i zadań, szczególnie dla uczniów klas edukacji wczesnoszkolnej.

Wykształcenie nauczycieli etyki

Jaki powinien być nauczyciel etyki? Czasem wystarczy, że umiejętnie nazwie rzeczy po imieniu. Tomasz z Akwinu, przywołując poglądy Arystotelesa, na samym początku *Summa contra gentiles* jasno wskazuje, na czym polega zadanie mędrca. Filozofowie to ci, którzy we właściwy sposób porządkują rzeczy wprowadzając w nie ład względem celu⁷.

Już same podziały i klasyfikacje kwestii etycznych mogą być pomocne w zrozumieniu zagadnień związanych z tym przedmiotem.

Ważną kwestią w nauczaniu etyki powinien być prawny wymóg, aby tego przedmiotu nauczały osoby z wykształceniem filozoficznym. Obecnie na etapie edukacji wczesnoszkolnej zajęcia z fi-

⁶ Zob. M. Gorczyk, *Chcemy być lepsi*, Wrocław 2011.

⁷ „Multitudinis usus, quem in rebus nominandis sequendum philosophus censet, communiter obtinuit ut sapientes dicantur qui res directe ordinant et eas bene gubernant. Unde inter alia quae homines de sapiente concipiunt, a philosopho ponitur quod *sapientis est ordinare*. Omnium autem ordinatorum ad finem, gubernationis et ordinis regulam ex fine sumi necesse est: tunc enim unaquaeque res optime disponitur cum ad suum finem convenienter ordinatur; finis enim est bonum uniuscuiusque” (Sancti Thomae de Aquino, *Summa contra gentiles*, lib. 1 cap. 1 n. 2, Taurini 1961, <http://www.corpusthomaticum.org/>).

lozofii mogą prowadzić nauczyciele nawet bez wykształcenia filozoficznego. Natomiast w klasach starszych, jak i w gimnazjum – nauczyciele – którzy ukończyli studia wyższe uprawniające do prowadzenia zajęć z zakresu filozofii lub

etyki. Wydaje się, że sama – lepsza lub gorsza – znajomość zagadnień filozoficznych czy etycznych niekoniecznie predestynuje do bycia odpowiednim dydaktykiem w ich przekazywaniu.

* * *

Etyka w szkole nie powinna być wyłącznie etologią (historyczną odyseją poglądów i szkół etycznych) ani też religioznawstwem (plejadą systemów wierzeń i zasad etycznych z nich wynikających)⁸. Etyka jest filozofią moralną i jako dyscyplina filozofii jest z nią nierozdzielnie związana. Problematyzowanie kwestii na pozór prostych, krytyczne myślenie, porządkowanie argumentów czy sceptycyzm metodologiczny – to

wszystko, co jest naturalne dla refleksji filozoficznej – jest tym bardziej oczywiste dla samej etyki, również tej na poziomie szkoły podstawowej.

Wprowadzając więc etykę na stałe do siatki przedmiotów obowiązkowych, zwiększa się tym samym dostęp dzieci i młodzieży do edukacji filozoficznej. Nauka zaś filozofii przyczynia się do wszechstronnego rozwoju młodego człowieka, co jest rzeczą oczywistą.

⁸ Zastąpienie etyki religioznawstwem jest pomysłem, który już pojawiał się w dyskusji o przyszłości tego przedmiotu. Wydaje się, że prowadziłoby to tylko do zubożenia treści, do jakich dostęp mieliby uczniowie. Ponadto w doborze zagadnień nauczania takiego przedmiotu istniałoby ryzyko konfliktu z konstytucyjną zasadą „bezstronności światopoglądowej władz publicznych”, co sygnalizuje Tadeusz Zieliński. Sam proponuje, że „dobrym sposobem ukształtowania dobrowolnie wybieranego, alternatywnego względem katechezy przedmiotu byłoby wprowadzenie do szkół wiedzy o światopoglądach, rozumianej jako zobiektywizowane wprowadzenie w znajomość systemów światopoglądowych, zarówno religijnych, jak i niereligijnych, łącznie z ich komponentem religioznawczym, filozoficznym i etycznym”. T. Zieliński, *Nauka etyki w szkołach publicznych w ujęciu prawnym*, „Studia z Teorii Wychowania: półrocznik Zespołu Teorii Wychowania Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN” 4/1 (6) 2013, s. 45.

Teaching of ethics in primary schools – a few remarks

Keywords: ethics, religion, education, teaching

This text was prepared for consultation meetings within the *Education – Young Generation – Sport* section at the National Council for Development. It aimed to signal several problems related to ethics as a school subject in public education, especially in primary schools. Although ethics classes in school were initially conceived as an alternative for non-religious students, it now seems there is a need for some changes, especially of legal nature.

The article presents three issues for wider discussion. First, the issue of in-

roducing an obligation for students to attend religion or ethics classes, while maintaining the possibility to attend both subjects. Ethics classes permanently present among compulsory subjects increase universal access for children and young people to philosophical education. Secondly, this text discusses the problem of the lack of compact textbooks and workbooks for teaching ethics in primary schools. The third issue is a proposal to change the law regarding education of teachers conducting these classes in primary schools.

Bibliografia:

1. Gogacz M., *Wprowadzenie do etyki chronienia osób*, Warszawa 1998
2. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 czerwca 2016 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie świadectw, dyplomów państwowych i innych druków szkolnych (Dziennik Ustaw poz. 787)
3. Sancti Thomae de Aquino, *Summa contra gentiles*, lib. 1 cap. 1 n. 2, Taurini 1961, <http://www.corpusthomaticum.org/>
4. Zieliński T., *Nauka etyki w szkołach publicznych w ujęciu prawnym*, Studia z Teorii Wychowania: półrocznik Zespołu Teorii Wychowania Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN 4/1 (6) 2013, 23-47

Nota o Autorach

Artur Andrzejuk – prof. dr hab., prof. zwyczaj. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego (UKSW), na którego Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej kieruje Katedrą Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej oraz Sekcją Historii Filozofii. Autor szeregu publikacji z zakresu filozofii i teologii średniowiecznej, tomizmu, etyki i klasycznej filozofii człowieka. Interesuje się problematyką uczuć, sprawności i cnót moralnych, relacji osobowych. Jest uczniem Profesora Mieczysława Gogacza. Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7926-4070>

Izabella Andrzejuk – dr, do roku 2017 wykładowca w Wyższej Szkole Stosunków Międzynarodowych i Amerykanistyki oraz Wyższej Szkole Komunikowania, Politologii i Stosunków Międzynarodowych w Warszawie. Jest autorką ponad sześćdziesięciu artykułów o tematyce filozoficznej. Zainteresowania naukowe: historia filozofii (arystotelizm, tomizm, filozofia polska); filozofia, etyka, klasyczna teoria człowieka, filozoficzne podstawy mistyki. Napisała książkę pt. *Filozofia przyjaźni. Tomasz z Akwinu* (Warszawa 2007). Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4961-2580>

Tomasz Ćwiertniak – mgr filozofii i politologii, absolwent Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Magisterium z politologii uzyskał w 2011 r. na podstawie pracy „Człowiek, społeczeństwo, państwo w myśli o. M.A. Krąpca” (promotor: prof. dr hab. Wojciech Kaute), zaś magisterium z filozofii w 2018 r. na podstawie pracy „Tomizm konsekwentny Mieczysława Gogacza na tle dziejów tomizmu” (promotor: prof. zw. dr hab. Andrzej Noras). Obecnie doktorant w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, gdzie przygotowuje rozprawę poświęconą analizie porównawczej tomizmu egzystencjalnego M.A. Krąpca i tomizmu konsekwentnego M. Gogacza. Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9515-6168>

Richard Fafara – dyplom magistra i doktora filozofii zrobił na Uniwersytecie w Toronto (Kanada). Studiował również na Sorbonie w Paryżu oraz Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Jest autorem, m.in., monografii *The*

Malebranche Moment: Selections from the Letters of Étienne Gilson & Henri Gouhier (1920-1936).

Mieczysław Gogacz – prof. zw. dr hab., emerytowany profesor Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego (dawnej Akademii Teologii Katolickiej). Stworzył konsekwentną odmianę tomizmu egzystencjalnego. W jego ramach broni teorii aktu istnienia i zasady niesprzeczności, tezy o odrębności i wewnętrznej jedności jednostkowych bytów oraz wynikającego z tych twierdzeń realizmu i pluralizmu bytowego. Zaproponował szereg doprecyzowań w dyscyplinach filozoficznych, takich jak filozofia bytu, antropologia filozoficzna, etyka i pedagogika. Formułował podstawy etyki zawodowej lekarza, żołnierza, funkcjonariusza Straży Granicznej; wykładał te etyki na AM, WAT i UW. Uczestniczył w debatach publicznych na temat ochrony życia, etyki zawodowej, racji stanu, polityki kulturalnej i naukowej państwa. Wykaz publikacji M.Gogacza obejmuje prawie 1000 pozycji.
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0517-0781>

Natalia Herold – mgr, absolwentka prawa i administracji na Uniwersytecie Gdańskim (lic.) i Uniwersytecie Warszawskim (mgr). Jest sekretarzem Zarządu Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Interesuje się filozofią klasyczną, a w niej szczególnie etyką i pedagogiką. Publikuje w „Roczniku Tomistycznym”.
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4761-9495>

Stanisław Janeczek – ks. prof. dr hab. Profesor Wydziału Filozofii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Swoje badania koncentruje przede wszystkim na historii filozofii nowożytnej, zwłaszcza wieku XVII i XVIII, historii filozofii polskiej XVIII i XX w. i historii oświaty. Zajmuje się też dziejami filozofii w środowisku KUL oraz redaguje monumentalną serię wydawniczą pt. *Dydaktyka Filozofii*.
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3458-8634>

Krzysztof Kalka – dr hab. prof. nadzwyczajny Państwowej Uczelni Stanisława Staszica w Pile. Zajmuje się badaniami dotyczącymi wzajemnych relacji wykształcenia i wychowania. Autor wielu publikacji z zakresu filozofii średniowiecznej, teologii, antropologii, etyki, etyki zawodowej. Interesuje się problematyką sprawności moralnych, etyką zawodową, relacjami. Jest uczniem Profesora Mieczysława Gogacza.

Marcin Karas – prof. dr hab., historyk filozofii - pracuje w Zakładzie Filozofii Polskiej Instytutu Filozofii UJ. Prowadzi badania z historii idei i z filozofii średniowiecznej, jest autorem ponad 180 publikacji. Ostatnio zajmuje się głównie kosmologią wczesnonowożytną i filozofią dziejów. Opublikował m.in. książki: *Koncepcja czasu w pismach Williama Ockhama* (Kraków 2003), *Natura i struktura wszechświata w kosmologii św. Tomasza z Akwinu* (Kraków 2007), a także prace: *Z dziejów Kościoła. Ciągłość i zmiana w Kościele rzymskokatolickim w XIX i XX wieku* (Sandomierz 2008), *Integryzm Bractwa Kapłańskiego św. Piusa X* (Kraków 2008), czy też *Historiozofia Teilharda de Chardin wobec tradycyjnej myśli chrześcijańskiej* (Kraków 2012), liczne artykuły (45) oraz przekłady (43).

Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2288-9512>

Marian Kowalski – absolwent germanistyki w Instytucie Germanistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Tam również kontynuuje studia jako doktorant. W kręgu jego zainteresowań badawczych są zagadnienia z pogranicza lingwistyki i filozofii, zwłaszcza z filozofii św. Tomasza z Akwinu. Podejmował studia porównawcze metafizyki Tomasza z fenomenologią Edyty Stein.

Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3783-256X>

Marian Kryk – absolwent Wydziału Prawa i Administracji UMCS oraz Wydziału Filozofii KUL Jana Pawła II na kierunku Retoryka Stosowana. Doktorant na Wydziale Filozofii w Katedrze Filozofii Kultury i Sztuki KUL Jana Pawła II. Przygotowuje rozprawę pod kierunkiem prof. dra. hab. Piotra Jaroszyńskiego dotyczącą personalistycznej koncepcji kultury w ujęciu o. Jacka Woronieckiego. Interesuje się myślą o. J. Woronieckiego, metafizyką i antropologią filozoficzną.

Andrzej T. Kubanowski – doktor nauk teologicznych, specjalista z zakresu teologii moralnej i bioetyki, nauczyciel akademicki na Wydziale Teologicznym UMK w Toruniu, zawodowy copywriter. Członek Stowarzyszenia Teologów Moralistów, Polskiego Towarzystwa Teologicznego, Naukowego Towarzystwa Tomistycznego, Dobrzyńskiego Towarzystwa Naukowego i Pracowni Tomizmu Biblijnego UMK. Autor kilkunastu artykułów z zakresu teologii moralnej Tomasza z Akwinu i chrystianologii moralnej. Do jego zainteresowań badawczych należą tomizm biblijny, średniowieczna etyka i teologia moralna, antropologia teologiczna i filozoficzna, antropologiczne podstawy bioetyki.

Dawid Lipski – dr, stopień doktora nauk humanistycznych uzyskał w 2014 r. na podstawie rozprawy *Spór między Tomaszem z Akwinu i Janem Peckhamem o jedność formy substancjalnej w człowieku. Źródła i konsekwencje*. Stypendysta Funduszu Stypendialnego i Szkoleniowego (Liechtenstein), Fundacji Lanckorońskich z Brzezia (Londyn) oraz Deutscher Akademischer Austausch Dienst (Kolonja). Redaktor w czasopiśmie „Pro Fide, Rege et Lege”, oraz w „Roczniku Tomistycznym”. Adiunkt w Wyższej Szkole Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie.
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2136-0622>

Maciej Nowak – urodzony 24 kwietnia 1997 roku, ukończył II Liceum Ogólnokształcące imienia Stefana Żeromskiego w Tomaszowie Mazowieckim. W 2016 roku rozpoczął studia na Politechnice Warszawskiej na kierunku Elektrotechnika. Później postanowił zrealizować swoje zainteresowania i został studentem filozofii na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej UKSW. Interesuje się filozofią analityczną, historią filozofii i muzyką.

Ewa Agnieszka Pichola – mgr, absolwentka Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej UKSW. Obecnie doktorantka, kontynuuje badania w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Przygotowuje rozprawę, w której analizuje dorobek Dietricha von Hildebranda z perspektywy obecności wątków modernistycznych w pismach niemieckiego fenomenologa. Interesuje się zagadnieniami z pogranicza metafizyki i psychologii, a dokładnie filozoficznych podstaw koncepcji psychologicznych i antropologicznych aspektów prawdy. Publikuje, uczestniczy w konferencjach, tłumaczy w j. angielskim.
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6078-7384>

Magdalena Płotka – dr hab, prof. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Kierownik (p/o) Katedry Historii Filozofii Polskiej. Z-ca redaktora naczelnego Rocznika Tomistycznego. Zainteresowania naukowe skupiają się wokół średniowiecznej filozofii praktycznej, historii filozofii polskiej w XV i XVI wieku, paleografii łacińskiej oraz filozofii współczesnej. Jest autorką książki *Metafizyka i semantyka. Filozofia Jana Wersora* (Warszawa, 2013) oraz *Filozofia jako praktyka. Myśl krakowskiego praktycyzmu w XV i XVI* (Warszawa 2016). Publikuje w „Rocznikach Filozoficznych”, „Edukacji filozoficznej”, „Filo-sofiji”, „Roczniku Tomistycznym” i in.
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6993-2178>

Marek Prokop – dr, historyk filozofii, bibliotekoznawca, arabista. Studiował historię filozofii w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie w latach 1969-1974, zakończone magisterium u prof. M. Gogacza. Doktoryzował się ze średniowiecznej filozofii arabskiej u prof. M.-T. d'Alverny na Uniwersytecie w Poitiers w 1978 roku. Po doktoracie kierował działem rękopisów Biblioteki Polskiej w Paryżu (do 1991). Od 1995 r. jest pracownikiem naukowym Zakładu Biografistyki Polonijnej PUNO. W 2009 r. opublikował zbeletryzowaną opowieść o filozofii, zbudowaną na kanwie podróży do różnych krajów, kultur i środowisk, zatytułowaną *Podróże z Awicenną*.

Peter Redpath – jest rektorem Adler-Aquinas Institute; jest również dyrektorem Aquinas School of Leadership, kierownikiem studiów tomistycznych w Holy Apostles College and Seminary (USA); a także aktywnym badaczem na Uniwersytecie Abat Oliba w Barcelonie (Hiszpanii).

Kacper K. Sakowicz – doktorant na Wydziale Filozofii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (KUL). Stypendysta Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (2015/2016), Laureat Złotej Nagrody im. Prof. Mieczysława Gogacza za pracę magisterską oraz laureat programu stypendialnego im. Prof. Stefana Świeżawskiego. Jego zainteresowania filozoficzne ogniskują się wokół metafizyki i filozofii społecznej. Jest uczniem księdza Profesora Andrzeja Maryniarczyka.
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4721-3762>

Marcin Sieńkowski – kapłan diecezji łęckiej, doktor nauk humanistycznych w zakresie filozofii, prefekt i wykładowca przedmiotów filozoficznych w Wyższym Seminarium Duchownym Diecezji Łęckiej, interesuje się metafizyką, filozofią religii, relacją wiara-rozum i problematyką powołania, jest uczniem prof. dra hab. Piotra Jaroszyńskiego i absolwentem Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0679-5006>

Marcin Trepczyński – dr, adiunkt w Zakładzie Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej Instytutu Filozofii Uniwersytetu Warszawskiego, członek zespołu dr Magdaleny Bieniak przygotowującego edycje krytyczne *Quaestiones Theologiae* Stefana Langtona i studia dot. twórczości tego myśliciela (<http://langton.uw.edu.pl>). Autor publikacji m.in. z zakresu XII- i XIII-wiecznej filozofii, logiki i teologii, w tym książki *Ścieżki myślenia Alberta Wielkiego i Tomasza z Akwinu*, a także edukacji filozoficznej. Od 2019 r.

redaktor naczelny Edukacji Filozoficznej. Uczeń prof. Mieczysława Boczara i dr. Adama Górniaka.

Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0612-2597>

Jerzy Tupikowski – ks. dr hab., profesor Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu. Badania naukowe koncentruje na metafizyce, zwłaszcza w jej nurcie klasycznym (realistycznym) oraz na teologii naturalnej. Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1086-5000>

Marcin Worek – absolwent studiów filozoficznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Współpracownik katolickiego czasopisma dla młodych „Adeste”, autor artykułów dotyczących problematyki filozoficznej, antropologicznej i teologicznej. Reprezentant lubelskiego oddziału fundacji „Deo et Patriae” im. o. prof. Mieczysława A. Krąpca. Swoje zainteresowania naukowe skupia wokół realizmu filozoficznego, tomizmu, zagadnień metafizycznych i metaprzmiotowych.

Michał Zembrzuski – dr, asystent w Katedrze Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej UKSW. Pracę doktorską poświęcił tematyce zmysłów wewnętrznych w koncepcji św. Tomasza z Akwinu. Interesuje się problematyką epistemologiczną w starożytności i średniowieczu, a szczególnie problematyką pamięci i teorią intelektu możliwościowego i czynnego. Jest współredaktorem książek w serii „Opera Philosophorum Medii Aevii”. W jej ramach w 2012 opublikował autorską monografię zatytułowaną: *Tomasz z Akwinu. Komentarz „O pamięci i przypominaniu”*. Najnowsza jego publikacja to: *Filozofia intelektu. Tomasz z Akwinu koncepcja intelektu możliwościowego i czynnego*, „Liberi libri”, Warszawa 2019, stron 404.

Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4647-479X>